

NICULAE GHERAN
Cu Liviu Rebreanu
și nu numai

memorialistică

CORECTBooks

NICULAE GHERAN

**CU LIVIU REBREANU
ȘI NU NUMAI**

EVOCĂRI ȘI DOCUMENTE

Editura Virtual

2011

ISBN(e): 978-606-599-675-5

Avertisment

Acest volum digital este prevăzut cu sisteme de siguranță anti-piratare. Multiplicarea textului sub orice formă, este sancționată conform legilor penale în vigoare.

Cuprins

SCRISORI, SCRISORI, SCRISORI.....	1
ȘI A FOST ZIUA ÎNTÂI	5
DE LA LITERATURĂ LA PUȘCĂRIE	14
CÂND TOT RĂUL E SPRE BINE	19
ÎNTRE SOCIALIȘTI ȘI CONTRABANDIȘTI	23
ÎNTRE VIS ȘI REALITATE.....	31
UN DOCUMENT REVELATOR	39
MOBILURI TAINICE	42
BLAGA ȘI REBREANU	47
„TU MI-AI FOST TOATĂ SPERANȚA”	51
BLAGA: „AH, DOAMNE, NE OMOARĂ PAPAGALII”	56
CÂND MIZA JOCULUI DISPARE	61
CU PRIETENIE ȘI BUNE SENTIMENTE.....	65
SĂRACIA FĂRĂ HOTAR A SCRISULUI	69
LA CENTENARUL UNUI NECUNOSCUȚ	72
AUTOR DE MANUALE.....	76
PARASTASE ȘI ANIVERSĂRI	79
A FOST ODATĂ CA-N POVEȘTI... ..	83
CU REBREANU ÎNAINTE DE ALEGERI	85
UNDE NE SUNT DETRACȚORII?	88
ÎNTRE SUBLIM ȘI RIDICOL.....	93
DE LA BUCUREȘTI LA BISTRIȚA.....	101
LA ÎNCHEIEREA EDIȚIEI.....	105
A MURIT TUDOR ARGHEZI!	112
ÎN ÎNTÂMPINAREA UNEI CĂRȚI RARE	117
DANII ȘI DANDANALE	123
ÎN VIZITĂ LA AL. CAZABAN ȘI M. SORBUL	127
ARLECHINUL	130

DIVORȚ ÎNAINTE DE CĂSĂTORIE	138
LA PORȚILE ORIENTULUI	145
CINE ESTE ILUSTRATORUL?	152
UN URIAȘ CU SUFLET DE COPIL.....	155
DESPRE MORȚI, NUMAI BINE!.....	167
DICȚIONARE ȘI DICȚIONARE.....	175
UN OM ÎNTREG	179
BĂTRÂNEȚE HAINE RELE.....	183
UN ROMÂN LA CURTEA MARELUI YANCHEU.....	188
CULTURĂ LA ZERO GRADE	192
ACTUALITATEA LUI JOSEFINI.....	196
DE LA ESCULAP LA EUGEN NICOLĂESCU	201
ȘOBOLANUL	205
O GENERAȚIE DE CÂNTĂREȚI*	209
AJUTĂ-MĂ, DOAMNE, SĂ-L NENOROCESC!	213
HICONTINENTUL NECUNOSCUȚ	218
DAMA DE PICĂ	222
FATA CU OCHI ALBAȘTRI.....	226
MARȘ NUȚIAL CU AFONI ȘI TROMPETĂ.....	230
EGALI ÎN FAȚA LEGII	233
CIZMELE ȘI ALEGERILE ANTICIPATE	236

I. REBRENIANA

SCRISORI, SCRISORI, SCRISORI

Greu de crezut că, odată cu diversificarea programelor televizate, autohtone sau preluate de departe, soarta cărții e pecetluită, urmând ca mai devreme sau mai târziu să i se cânte prohodul. N-am însă nici o îndoială că dezvoltarea internetului și telefonului mobil va ucide corespondența, cu întreaga ei istorie de la pana de gâscă la pix. Nu mă gândesc la capodoperele genului, în care epistola nu era decât un pretext literar de a satiriza o epocă, precum Scrisorile persane ale lui Montesquieu, sau de evocare lirică a vieții patriarhale, ca în faimoasele Scrisori din moara mea ale lui Alphonse Daudet. Nu excludem ca viitorul să înregistreze și alte pagini de literatură măcar pe aceleași teme, de nu se vor ivi și alte motive. Poate o vor face în continuare ispravnicii noștri, care, odată ajunși la conducerea statului, se tot pun pe scris, lansând volum după volum. Când vor fi avut timp să le scrie Dumnezeu știe, neavând scuza că ispita literaturizării marii tranziții i-ar fi scos din ringul prezidențial. Mai curând vor fi avut consilieri harnici, cu mâncărime la buricele degetelor.

Mă las însă prea mult furat de cotidian, depărtându-mă de rostul unui capitol de evocări și documente. Vinovat este titlul acestui articol, care, inevitabil, m-a dus cu gândul la zilele fastuoase ale genului epistolar, amintindu-mi de corespondența din vremuri apuse păstrată de la Blaise Pascal, Voltaire și Mozart sau de mai tardivele scrisori ale unor Gogol către Belinski, Delacroix, Van Gogh către fratele său, ale lui Jules Barbey d'Aureville, Arthur Rimbaud către prietenul său Demeny,

Richard Wagner către soție, Th. E. Lawrence, G. Bernanos și de mulți alți străluciți epistolieri, fără ale căror înscrisuri nu i-am fi înțeles îndeajuns, după cum și tabloul epocii lor ni s-ar fi părut mai întunecat.

Dintre toți se impune Voltaire, cu cele peste 18 000 de scrisori, datate între 1711 și 1778, ceea ce înseamnă că aproape în fiecare zi, vreme de 67 de ani, el s-a adresat cuiva. Și, să nu uităm, cifra exprimă numărul epistolelor recuperate în timp, știut fiind că, de regulă, potențialul fondului este mai mare.

La noi doar Iorga rezistă postum la atari confruntări bibliografice, măcar în privința corespondenței primite: peste 100 000 de scrisori, clasate în 431 de tomuri la Biblioteca Academiei Române, dacă nu și prin cele 1 359 de volume editate (însumând 165 656 pagini), bașca 25 000 de articole, răspândite în peste 700 de publicații românești și străine, inventariate cu minuție de regretatul Barbu Theodorescu. Atât de mult îi interesează pe români valorificarea acestui tezaur încât, în 34 de ani, abia s-au tipărit șase volume selective din corespondența amintită, acoperind, din 1972 până în prezent, perioada înscrisă între 1890 și 1921. Până la 1940... cale lungă!

Și asta în condițiile în care, de bine de rău, la fosta editură Minerva a existat o colecție de „Documente literare”, râvna unor cercetători tenace —lipsiți de foloase materiale, la nivelul investițiilor suportate de ei —amintind tradiția moștenită de la înaintași uitați, precum Eudoxiu Hurmuzachi sau I. E. Torouțiu.

Lor le datorăm apariția unei serii de prestigiu, cu zeci de volume extrem de importante, de la mai vechii I. Heliade-Rădulescu, George Barițiu și C. A. Rosetti, la mai contemporanii Camil Petrescu, Ion Barbu, Tudor Vianu sau G. Călinescu. Astăzi, apariția unor cărți de același gen capătă dimensiunea unui eveniment, de săvârșirea căruia se leagă mai totdeauna hobby-ul vreunui colecționar înrăit, de tipul confratelui Nicolae Scurtu.

Și e păcat, deoarece, exceptând documentele oficiale —a căror importanță nu mai trebuie argumentată -, corespondența intimă a diverselor personalități ne oferă deliciul lecturii unice, asemănătoare cu parcurgerea unui roman palpitant, lăsând mereu întredeschisă ușa dintre realitatea unei vieți, mai mult sau mai puțin surprinzătoare, și imaginea ei stanțată din paginile manualelor de istorie.

De altminteri, să recunoaștem, indiscreția de a ne vârî nasul în scrisorile altora am avut-o dintotdeauna, poate și pentru că, pe lângă prilejul oferit de a-i cunoaște mai bine, ne dă posibilitatea să ne îmbogățim propria experiență, confruntându-ne cu binele și răul semenilor noștri, mod de a ne evalua în final pe noi înșine. Nu degeaba în literatura universală multe opere notabile au pornit de la preținse jurnale și maldăre de epistole ale unor necunoscuți. Când numele semnatarilor și destinatarilor sunt reale, lectura paginilor devine și mai instructivă, suplinind lacunele vechilor învățături.

Citim cu plăcere scrisorile altora, după cum ezităm să revenim asupra propriei noastre corespondențe. Și poate nu tocmai degeaba: „Ce-a fost verde s-a uscat, ce-am iubit s-a scuturat!” Oricum, tinerețea își va păstra farmecul ei, chiar și când bătrânețea îi face pe mulți s-o ascundă de priviri indiscrete. Pe vremuri, când, întorcându-mă prăfuit de la „Katanga” sau „Podgoria” —unde mai toți confrății cotizau la achitarea notei de plată, în așteptarea lozului câștigător-, reveneam blajin cu Cezar Baltag la casa noastră din strada Stejarului 34, pălăvrăgind pe drum câte-n lună și stele. La etajul 10, ne despărțea numai un zid, avându-l deasupra doar pe Dumnezeu, iar eu, suplimentar, imaginea cimitirului Izvor, cu o puzderie de candelă, răsfrângere a cerului înstelat (ulterior Cezar s-a mutat în același cartier, obținând un apartament mai încăpător). După ce mai sporovăiam puțin în fața ușilor învecinate, încercam să-mi înșel nesomnul citind, spre neliniștea soției —„a dintâi”, cum spune conu’ Leonida —care nu înceta să se plângă sorei mele, mai totdeauna cu picioarele pe pământ:

— Te bate?

— Nu!

— Te-njură!

— Nu!

— Nu-ți dă bani?

— Ba-mi dă!

— Atunci?

— Vine băut și s-apucă să-l citească pe Lenin.

Într-adevăr. Mă așezam peste timp și citeam. Tocmai apăruseră volumele de corespondență ale marelui pitic și mă uitam năucit cum, în aceeași zi, putea ordona comitetului revoluționar din Petersburg să împuște primii zece speculanți din oraș —pe loc, fără nici un fel de judecată -, pentru ca apoi, într-o altă scrisoare, să-și exprime indignarea că Gorki vagabondează prin oraș, căutându-și un rost. De unde dracu' la un loc atâta bestialitate și candoare?

Vremuri sângeroase, îngropate, să sperăm, definitiv în istorie. Astăzi nimeni nu mai execută pe nimeni. Oamenii își pun singuri capăt zilelor din disperare, PRO TV având grija de a ne oferi amănunte, în fiecare zi, la orele 17. Cât privește urmașii lui Gorki, ei continuă să vagabondeze cu grija zilei de ieri și mai puțin a alegerilor anticipate de mâine, amintindu-și în privința meseriei lor de vorba lui Creangă: „Mai bine era când era mai rău!”.

Pofta de-a citi scrisori și, implicit, de a evada dintr-un mediu nu totdeauna plăcut mi-a fost satisfăcută când am intrat în labirintul bibliotecii Academiei Române, încă de pe vremea când corespondența nu era, cât de cât, clasată, ca în prezent.

Răposatul Barbu Theodorescu îmi spusese de existența unui registru-inventar, cu rost contabil, nicidecum bibliografic. Când i l-am cerut lui Gabriel Ștrempel, a sărit ca ars, refuzându-mi solicitarea.

— Cine ți-a zis c-ar exista așa ceva?

Nu i-am spus, dar l-am asigurat că, în caz de refuz, mai curând își va vedea ceafa decât Catalogul manuscriselor românești, al cărui prim volum tocmai mi-l încredințase spre editare. (Asta cu aproape trei decenii în urmă.)

— Nicule, am să-ți dau ce-mi ceri, dar gândește-te bine ce-ți trebuie. Îți dau o singură dată. Inventarul a ajuns ferfeniță, încă din clipa când l-am preluat. Îl vezi, notezi ce ai nevoie, fugi și uită să mai spui cuiva.

Când m-am pomenit cu hrisoavele în care, la prima luare de contact, zărisem vreo 200 000 de numere curente, l-am chemat pe bunul meu prieten Nicolae Coban să mă ajute, cu înțelegerea de a fișa împreună corespondența emisă și primită de Rebreanu, iar pentru el tot ce-i pofteste sufletul. Zis și făcut, operație soldată, în cazul meu, cu peste 5 000 de fișe, toate cu mențiunea semnatarului, locului, datei și numărului de inventar al fiecărei epistole, pentru a-i putea da de urmă.

Ridicând năvodul, nu ne venea să credem. Înșir în cele ce urmează doar o parte dintre confrății romancierului aflați în epistolarul său: Agârbiceanu, Arghezi, Bacovia, Blaga, Brătescu-Voinești, Mateiu Caragiale. M. Dragomirescu, Eliade, Galaction, Gîrleanu, Goga, Ibrăileanu, Eugen Ionescu, Iorga, Emil Isac, Istrati, Lovinescu, Macedonski, Adrian Maniu, Minulescu, Corneliu Moldovanu,

D. Nanu, H. Papadat—Bengescu, Camil Petrescu, Sextil Pușcariu, M. Sadoveanu, I. M. Sadoveanu, Slavici, Rădulescu-Motru, Radu Rosetti; dintre muzicieni: Enescu, Stan Golestan, Ionel Perlea; dintre oamenii politici: Carol al II-lea, Armând Călinescu, Petru Groza, Iuliu Maniu ș.a.

De la Nottara la Maria Tănase, descoperim în corespondență pe mai toți interpreții iluștri ai artei teatrale și muzicale românești, epistolele având meritul de a ne dezvălui, peste generalitățile știute, locul romancierului în ansamblul culturii naționale, ele alcătuind o vastă panoramă a culiselor artei și literaturii românești din prima jumătate a veacului 20, mobilurile și ecourile intime ale diferitelor evenimente, raporturile reale dintre confrăți, condițiile lor de viață, fără a căror cunoaștere istoria literară și-ar pierde din culoare.

În prezent —am mai spus-o —greutatea nu constă în a reproduce documentele în cauză, ci a le integra în conexiunea lor istorică, coroborarea actelor fiind obligatorie pentru stabilirea stărilor de fapt. Altminteri, este ca și cum ai trage cu urechea la spusele unora din tramvai și a le răspândi mai departe fără a le fi verificat temeinicia.

Toate acestea mi-au revenit în minte după ce Muzeul Județean Bistrița-Năsăud și-a înscris în planul de cercetare științifică valorificarea respectivei arhive de la Biblioteca Academiei Române și din alte instituții centrale bucureștene, precum Muzeul Național al Literaturii Române, Biblioteca Națională a României, unde se află mai bine de 90% din tezaurul arhivistic al scriitorului cu care bistrițenii se mândresc.

Mi-au cerut din nou colaborarea, promițându-mi tot sprijinul logistic al câtorva tineri dispuși să se califice în ingrata profesie de editare a vechilor texte. La fel au procedat și în cazul ultimelor cinci volume din seria de Opere, găsind o cale de colaborare cu Fundația Națională pentru Știință și Artă a Academiei Române, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, precum și cu Fundația Națională pentru „Civilizație Rurală „Niște Țărani”.

Trist, dar adevărat, perseverența unor oameni de bine din provincie s-a dovedit mai productivă decât vorbăria ineficace a unor guvernanți. Respectând adevărul, afirm cu toată răspunderea că, fără sprijinul domnilor Gheorghe Marinescu și Mircea Prahase din Bistrița, integrala Rebreanu rămânea neisprăvită. La Judecata de Apoi, o pot invoca pentru iertarea păcatelor.

De curând, și Editura Academiei, prin directorul ei general D. R. Popescu, s-a oferit să publice viitoarele lucrări. Complexitatea arhivei epistolare ne-a determinat ca, pentru moment, să valorificăm și mărturiile celor care s-au aflat efectiv pe câmpul de luptă. Unul dintre ei este Sebastian Bornemisa, care, la 22 de ani, conducea o mică editură din Orăștie, unde, la inițiativa lui, avea să apară volumul de debut al unui ampolaiat din Craiova, pe nume Liviu Rebreanu. Întreaga târguială dintre cei doi ardeleni, atunci cu multe scrisori și puține lucrări publicate, în cele ce urmează.

13 apr, 2006

ȘI A FOST ZIUA ÎNTÂI

Lui Ioan Groșan

Se zice că istoria se scrie de către învingători —și nu o spune doar dl. Florin Constantiniu, care, de dragul adevărului, mai ia adesea și partea perdanților. În istoria literară lucrurile se complică, fără a se ști întotdeauna cine cu cine se luptă și mai ales de ce, victoriile finale urmând să fie omologate în posteritatea beligeranților. Până atunci, fiecare soldat al scrisului se consideră în sinea lui un general, ceea ce, la urma urmei, nu-i rău deloc, câtă vreme chiar și în sport acest grad îl poartă mulți ipochimeni certați cu alfabetul, nu doar cu arta militară.

Mai rău e când conflictele se ivesc de aceeași parte a baricadei, justificându-se încă o dată zicala „Ferește-mă, Doamne, de prieteni, că de dușmani mă păzesc singur”. Uitarea este și ea o fațetă a ingratitudinii, „ajunșii” având mai degrabă grija de a intra în grațiile celor care i-au hulit sau îi pot lovi, decât să cultive prietenii de demult. Nu degeaba se mai spune: „nu știi ce-o fi având cu mine, că bine nu i-am făcut niciodată”. După opinia mea, adevărata amicitie este precum o candelă: ca să ardă, trebuie s-o întreții continuu cu o picătură de untdelemn. Altminteri ne rămâne să ne legănăm dezamăgirea-n romanețe... „că și uitarea-i scrisă-n legile omenești”.

Am socotit de cuviință să fac aceste considerații când, cotrobăind în arhivă, am dat de corespondența lui Sebastian Bornemisa —copiile a 15 scrisori adresate lui Liviu Rebreanu între 4 septembrie 1911 și 31 august 1912 —singura în stare să ne dumirească asupra unui debut editorial învăluit în mister, dacă nu și prematur. Nu e rău să reamintesc că, după publicarea câtorva povestiri în Ardeal —considerate „neseemnificative” de însuși autorul lor -, tânărul din Prislop se hotărâse să se stabilească la București tocmai pentru a-și croi un destin literar pe măsură, nicidecum pentru a reveni pe locurile lăsate în urmă.

Din păcate, soarta, ingrată, i-a plimbat pașii, la început, mai mult pentru redobândirea libertății, funcțiile aproape onorifice, lunile de temniță și apoi revenirea în capitala țării amenințându-i continuu pâinea cea de toate zilele. Încercarea de a susține, împreună cu Mihail Sorbul, o revistă teatrală eșuează după vreo 11 numere și numai generozitatea lui Emil Gârleanu —proaspăt înscăunat director al Teatrului Național din Craiova —îl adună oarecum pe Rebreanu -, lipsit de-un domiciliu stabil în Bucureștii anului 1911, dormind noaptea prin redacțiile ziarelor din strada Domnița Anastasia, iar ziua pe băncile din Cișmigiu. (Mărturisirea doamnei Fanny, potrivit căreia de pe atunci ar fi avut un cămin împreună —pentru a-și corecta astfel retroactiv propria biografie și, implicit, a fiicei sale —este absurdă, între miile de epistole găsite în arhiva scriitorului negăsindu-se un singur plic cu o adresă comună. De altfel, nici în Bănie, unde s-au cunoscut, n-au stat la un loc.)

La Craiova, noul secretar al Teatrului —care preluase mai toate grijile unei instituții pornite să se afirme —va primi o ofertă de editare din Orăștie, oraș aflat pe atunci între hotarele împărăției

austro-ungare, ofertă prefațată de invitația de a colabora în paginile unei noi publicații:

„COSÂNZEANA”

Revistă pentru literatură și știință

Redacția și administrația

Orăștie 4/IX v[echi] 1911

Stimate] D-le Rebreanu,

Sub numele Cosânzeana voi scoate la 1 oct. o revistă cu caracter pt. familie, la care te rog să binevoiești a-mi da și d-ta sprijinul, intrând în rândul colaboratorilor.

Bucățile literare trimise, după apariție, ți se vor plăti cu un onorariu potrivit.

În vedere că termenul e foarte scurt, te rog să-mi răspunzi imediat.

Cu t[otă] stima:

B.A.R., Coresp., nr. 142 297

Bornemisa

Pe atunci, editorul abia împlinise vârsta de 21 de ani, fiind cunoscut îndeosebi ca ziarist și librar, ideea de a înființa o colecție și un almanah al scriitorilor ardeleni contemporani venindu-i mai târziu. Tot pe atunci, confratele său din București, de 26 de ani, își număra pe degete puținele povestiri, dintre care mai acătării erau cele publicate în revista lui Mihalache Dragomirescu.

O nouă scrisoare ne face să înțelegem că „Neamțul” s-a dovedit receptiv la ofertă (vezi și răspunsul său în L.R., Opere, vol. 22, p. 51, întreaga corespondență din Orăștie păstrând același antet, pe care nu-l mai reproducem):

Orăștie 16/IX v[echi] 1911

Stimate D-le Rebreanu,

Mulțumesc pentru binevoitoarea colaborare ce mi-o promiți la revistă și te rog totodată să binevoiești a vorbi și cu alți scriitori, căci eu multora nu le știu adresa. Am scris abia la vreo 20 de inși, cari în mare parte mi-au dat deja tot concursul.

Al d-tale devotat:

B.A.R., Coresp., nr. 142 298

Bornemisa

Nu este și cazul tânărului nostru ardelean, lipsit de un portofoliu inedit, după cum reiese, indirect, din următoarea misivă:

Orăștie, la 5/18 oct. 1911

Stimate D-le Rebreanu,

Cred că ai primit deja numărul prim al Cosânzenei și-ți vei fi formulat deja părerea asupra revistei. Mi-ar face o mare bucurie dacă mi-ai putea trimite ceva pt. numărul al 2-lea, care va apărea la sfârșitul luni, după stilul nou...

Al D-tale devotat:

B.A.R., Coresp., nr. 142 299

Bornemisa

„Maestrul” nu se lasă rugat și, pe principiul „mulți văd, puțini pricep”, îi și trimite o excelentă nuvelă, Proștii, publicată cu aproape doi ani în urmă în vechiul regat, la Convorbiri critice.

Orăștie, 23/XII 1911

Stimate D-le Rebreanu,

Povestirea am primit-o. Mulțumesc. Cu poșta de azi ți-am espedat și onorarul cerut de 30 lei. Te rog totodată să binevoiești a-mi comunica dacă poți lua angajament stabil de a lucra cel puțin o dată pe lună la revistă, în care caz ne vom înțelege mai bine și asupra onorarului. Întreb totodată —căci m-a rugat sora

D-tale [Livia, n.n.] să-i scriu —unde va apărea volumul D-tale de novele și dacă de fapt e dat cuiva în editură. La caz că nu l-ai dat, ar fi bine să te gândești la „Biblioteca scriitorilor de la noi”, pe care o editez eu sub îngrijirea D-lui Tăslăoanu.

Al D-tale cu t[otă] stima:

B.A.R., Coresp., 142 300

Bornemisa

Prea ocupat cu treburile teatrului din Bănie și răsfățat în iubire de actrița Ștefana Rădulescu —debutantă târzie, din pricini încâlcite —scriitorul nu prea vede cum s-ar putea angaja cu o colaborare redacțională permanentă, deși îi surâde mult o remunerație suplimentară. (Pe atunci, cei 30 de lei primiți pentru proștii înseninau de două ori mai mult decât încasa uneori de la Ramuri-le craiovene sau decât polul cerut ca împrumut lui Fortunescu, în contul unor colaborări viitoare; cf. L.R., Opere, vol. 22, p. 57, 73.) Asta nu-l oprea însă deloc să ceară mereu și mai mult. O dovadă:

Orăștie, 22 II 1912

Stimate D-le Rebreanu,

Lipsind mai multă vreme din Orăștie, n-am putut răspunde la scrisoarea D-tale. Cât privește colaborarea cu Scrisorile din România, repet, dar în condițiile, pe cari le pui, nu pot lua asupra mea angajamentul acesta. Tot asemenea nu pot să onorez o nuvelă cu 50 lei, de câte 4 pagini, iar fiecare pagină următoare cu alți 10 lei. Greutățile enorme ale începutului nu-mi permit aceasta și dacă poate Viata Românească o face, noi n-o putem face.

Pentru volum, te rog să te adresezi lui Agârbiceanu, fiind d[umnea]lui redactorul „Bibliotecii scriitorilor de la noi”. Înțelegându-te cu d-lui, cu mine te vei înțelege mai ușor. Avem contract ca numai d-lui singur să pertracteze.

Al D-tale devotat:

B.A.R., Coresp., nr. 142 301

Bornemisa

O lună de zile corespondența se întrerupe, după care același hunedorean revine:

Orăștie 22 III 1912

Iubite D-le Rebreanu,

Nu mi-ai trimis de mult nimic la revistă. Dacă ai ceva gata, trimite te rog pentru numărul de Paști, în cursul săptămânii viitoare, ca să-mi sosească până la Florii. Onorarul ce se cuvine îl trimit îndată ce primesc manuscrisul. Pentru volum te-ai adresat D-lui Tăslăoanu? Dacă n-ai avea nimic de excepționat să se tipărească în afară de „Biblioteca scriitorilor de la noi”, așa cu editura proprie a mea ne-am putea înțelege și fără Dl. Tăslăoanu, rămânând să stabilim suma onorarului. Dacă nu l-ai vândut cuiva încă și nu ești strein de gândul că să le tipăresc eu, mai scrie-mi în chestia aceasta.

Nu știu, i-am scris d-lui Gîrleanu să anunțe în almanahul ce-l redactează d-lui și Almanahul scriitorilor de la noi, editat de mine. L-a anunțat oare? Nu mi-a răspuns nimic la scrisoarea mea.

Al D-tale devotat:

B.A.R., Coresp., nr. 142 302

Bornemisa

Spre regretul nostru, scrisorile lui Rebreanu către cel care îl solicita frenetic nu s-au păstrat (de nu cumva vor zace în kilometrii de arhivă a Securității, confiscate odată cu arestarea și condamnarea confratelui Sebastian). Indirect, îi putem însă recunoaște gândurile și mișcările de viață tocmai din epistolele primite de la Bornemisa, cu amănunte inexistente în jurnalele și interviurile romancierului. Este și motivul pentru care le reproducem în continuare:

Orăștie, 29 III 1912

Iubite D-le Rebreanu,

Azi am primit scrisoarea D-tale și azi îți răspund. Primesc să editez volumul D-tale în condițiile propuse și anume: Primești pentru volum 300 lei și 200 exemplare. Jumătatea onorarului ți-o espediez îndată ce primesc manuscrisul, iar restul la apariția volumului. Volumul îl vei avea în 23 aprilie st[il] vechi, dar numai în următoarea condiție: toate reviziile le voi face eu și nu ceri să ți să trimită D-tale, fiindcă asta ar provoca o întârziere prea mare. Primești litera și formatul volumului lui [Alexandru] Ciura, fiindcă altă hârtie ar trebui comandată și asta iarăși ar întârzia apariția cu 5-6 săptămâni, până când hârtia sosește de la fabrică. Volumul lui Ciura ți l-am trimis azi, ca să vezi cum e. Dacă-ți convin acestea, te rog trimite îndată manuscrisul, ca până marți dimineața neapărat să-l am. Altcum nu pot lua garanță, că poate apărea volumul pe data fixată. Mai multe după primirea manuscrisului.

Cu t[roată] stima:

B.A.R., Coresp., nr. 142 303

Bornemisa

Zis și făcut, dacă avem în vedere că, după o săptămână, același editor îi răspundea clientului

racolat:

Orăștie, 4/IV 1912

Iubite D-le Rebreanu,

Am primit manuscrisul și l-am dat în lucru. Până la sfârșitul lui aprilie vechi va fi gata. Aici alătur și contractul, pe care te rog să-l iscălești în fața a doi martori și să mi-l retrimiți.

La primirea lui espediez jumătatea onorariului.

Cu t[roată] stima:

B.A.R., Coresp., nr. 142 304

Bornemisa

Recitind aceste epistole, remarc cu nostalgie că, pe vremea bunicilor, poștalionul și marfarul îngăduiau unor oameni, aflați între hotare diferite, ca în opt zile să trimită și să primească răspuns la misivele lor, timp în care corespondenții mai aveau răgazul de a întocmi un pachet și un contract de editare. (Probabil că la poștă sau la graniță strămoșii n-aveau curiozitatea să cotrobăie cu ochii prin scrisori.) Că Sebastian Bornemisa nu bănuia ce-avea să-l aștepte, avea să constate mai apoi.

*

Pe la sfârșitul lui 1911, Societatea Scriitorilor Români număra vreo 74 de ostași, unii dintre ei cu bastonul de mareșal în raniță, dacă ne gândim la un Arghezi, Lovinescu, Macedonski ori Sadoveanu —sanctificați mai târziu de toate istoriile literare, alături de multe alte căpetenii faimoase, prezente de pe atunci în aceeași companie. Raportați la regimentul strănepoților de azi, cu peste 2 000 de combatanți, ești înclinat să crezi că la începutul veacului trecut selecția era extrem de riguroasă. Ipoteză greșită, câtă vreme pe același front se aflau, cu grad egal, camarazi precum I. Boteni-Ionescu, Donar Munteanu, Fanny Seculici sau G. Tofan, alături de alți confrăți pe care acum îi întâlnești doar în dicționare mai simandicoase. La înghesuială, printre membri se încolonase și Rebreanu, deși, la data recrutării (11 nov. 1911), nu avea nici un volum publicat.

Schimbarea statutului său de gazetar o datora aceluiași amic Emil Gîrleanu, care, cu două săptămâni înainte de a fi înscăunat ca președinte al S.S.R. —în locul lui Mihail Sadoveanu, absent la adunarea convocată în sala de festivități a Liceului Gheorghe Lazăr din București -, se grăbește să primenească rândurile breslei. Așa se face că, în afară de cei 33 de membri fondatori ai Societății, la data amintită sunt admiși încă 41 de scriitori, de la Tudor Arghezi la Duiliu Zamfirescu, „cumpărați” pe merit, dar și pe datorie.

Poate și din această pricină cel creditat pe cuvânt va fi fost interesat de viitorul său debut editorial. Scurtez însă comentariul, în favoarea integralității documentelor literare, urmând ca abia în final să tragem concluziile ce se impun:

Orăștie, 1 I/IV 1912

Iubite D-le Rebreanu,

Ieri am primit scrisoarea D-tale în care-mi cereai ca să las la o parte 3 bucăți, ca fiind mai slăbuțe. N-am nici o vorbă de obiectat în ce privește colecționarea bucăților din volum, pe cari D-ta le poți aranja după plac. Dar țin să-ți amintesc că eu am făcut cu D-ta târgul pentru un volum de 200-240 pagini. Cele șapte bucăți literare nu vor da mai mult de vreo 128 pagini, iar pentru un volum de mărimea aceasta eu nu mai pot să-ți dau același onorar. Nu pot fiindcă nu pot să-l vând decât cu un preț mai redus (1 cor[oaună] ori 1,20 franco).

De aceea, ca să rămână același onorar, va trebui ca să completezi volumul cu alte bucăți de-ale D-tale, până ce va da cel puțin 200 de pagini. Iar dacă ții să nu apară în acest volum decât bucățile indicate de D-ta, atunci onorarul se va reduce proporțional cu scăderea paginilor. Târgul să zicem că s-a făcut numai pentru 200 pagini și nu pentru 240. Atunci ar fi să primești de flecare pagină lei 1,50 + 1 exemplar. Manuscrisul trimis, mai mult de 8 coli = 128 pagini nu va da; prin urmare onorarul se va reduce cu diferența —sau vei primi pentru volum de 128 x 1,50 și 128 exemplare. Până ce volumul va apare, ca să se vadă mărimea lui, îți trimit drept aceea numai 100 lei, rămânând ca restul să-l primești când vom putea socoti exact câte pagini are volumul.

Îmi ceri apoi și o revizie. N-am nimic împotriva, dacă D-ta amâi apariția volumului cu cel puțin 12 zile, cât se pierde cu coaiele de tipar, până ce trimit la Craiova și de-acolo înapoi la mine. Astfel volumul n-ar putea apare decât pe 18-10 mai st[il] vechi. Dacă crezi că nu hotărăște întârzierea aceasta, îți trimit cu bucurie reviziile.

În sfârșit, îți comunic că volumul l-am dat în lucru și bucățile cerute se vor omite, iar ordinea se va face cea indicată. Suta de lei ți-am espediat-o cu poșta de azi. Cât privește desfacerea, voi primi cu bucurie ca revista Flacăra să ia asupra sa acest angajament în țară. În această afacere ne vom putea înțelege în 10 Mai, când va merge la București D-l Ioan Moța, directorul ziarului Libertatea, căruia îi voi da împuternicirea să pertracteze cu Dl. [Petre] Locusteanu.

Așteptând răspunsul D-tale, semnez cu deosebită stimă:

B.A.R., Coresp., nr. 142 305

Bornemisa

Totu-i bine și frumos până la franci. Nu trecuseră nici trei luni de când Liviu se însurase cu Ștefana Rădulescu, preluând în bună măsură hangaralele gospodăriei din Craiova, dar și a celei din București, unde doamna mai avea de crescut o fetiță de trei anișori —pe care, cu prilejul căsătoriei, tânărul ardelean, generos, afirmase că-i aparține (deși se născuse cu 10 luni înainte ca el să fi trecut munții în vechiul regat). În plus, încercând să-și împartă timpul între profesia de artistă și datoriile materne, Fanny își șubrezește situația în teatru, multele absențe conducând spre desfacerea contractului de muncă —eveniment ce se va petrece la 1 mai 1912. Nu ne surprinde că Rebreanu va închina steagul în dialogul său cu editorul din Ardeal, după cum se vede:

Orăștie, 17 aprilie n.[ou] 1912

Iubite D-le Rebreanu,

Am dispus ca volumul să se tipărească cum a fost proiectat la-nceput. Corecturile ți se vor trimite regulat, după ce te-ai învoit ca apariția să fie amânată până în 10 Mai st[il] v[echi]. Cât pentru coperta în culori, numai așa s-ar putea executa: dacă nu reclamă decât două culori. Firește, în cazul acesta nu se va putea face ca copertă decât un desen de linii, care s-ar tipări într-o culoare, iar titlu în alta. Dacă D-ta ții mult la aceasta, dă să-ți facă câteva coperte la Minerva. Mie-mi mai convine coperta simplă, care e destul de drăguță în simplitatea ei.

Amintești ceva de clișee în text —n-am înțeles. Mie mai bine-mi convine să rămână toate așa cum ne-a fost înțelesul la-nceput și să nu cercăm mereu să schimbăm, că asta aduce numai neînțelegeri. Uite cum fu și cu onorarul. D-ta acum zici că onorarul a fost stabilit în bloc, nu după numărul bucăților și al coaielor. Apoi eu am de la D-ta scrisoare, în care îmi oferi „un volum cam de 13 coaie”. Eu pe asta am făcut învoiala. Așadară era corect ceea ce-ți scrisesem. Acum însă firește va rămânea așa cum a fost și cum ni-e contractul. Restul de 50 lei ți-l trimit în zilele acestea. Încă ceva. Când va apărea volumul, îngrijește te rog să i se facă nițică reclamă. Ar fi bine să vorbești cu [Dumitru] Tomescu [unul dintre fondatorii revistei Ramuri, n.n.], ori cu altcineva, să scrie o recenzie și pentru Cosânzeana. I-aș scrie eu, dar, vezi, lumea ar zice că nu-s obiectiv, fiindcă am interes să-l laud, ca să se desfacă, fiind editura mea.

Cu drag:

Bornemisa

B.A.R., Coresp., nr. 142 306

Până una-alta, pe autor îl chinuie mai mult revederea întregului text, lucrând pe șpalturi precum pe-o coală albă. (Cine se îndoiește de afirmație, să consulte aparatul de variante al ediției noastre critice, unde modificările efectuate întrec adesea dimensiunea povestirilor publicate.) De unde primirea altei cărți poștale cu antetul „Librăriei Naționale” din Orăștie-Szászváros:

Orăștie. 24/IV.1912

Iubite D-le Rebreanu,

Sânt 8 zile de când ți-am trimis reviziile și nici acum nu le-am reprimis. Azi ți-am trimis altele. Te rog retrimite-le cu rentoarcerea poștei, căci altcum nu garantez că pe termenul fixat cartea va putea ieși. Ori nu-ți mai trimit revizie, cum ne-a fost înțelesul la început.

Cu t[oață] stima:

Bornemisa

B.A.R.. Coresp.. nr. 142 307

Peste mai bine de o săptămână, o nouă carte poștală ne determină să constatăm că alerta continuă, odată cu apariția unor pretenții noi:

Orăștie. 5 VI. 1912

Iubite D-le Rebreanu.

Titlul volumului nu se poate schimba, fiindcă ar fi nevoie să se nimicească vreo jumătate de coală de tipar, care costă vreo 50 coroane. Și-apoi, eu cred că îndată ce volumul nu se începe cu Golanii nu are rost să-i dai volumului acest titlu, care de altcum nici nu redă caracterul general al scrisului D-tale.

Trebuie să ținem cont și de critică, nu numai de Geschäft [afacere, n.n.]. Dacă D-ta ești aplicat să suporti spezele de 50 cor[oaane] și insiști, eu îți fac pe voie, dar nu consimt la aceasta.

Ofilirea, Lacrima, Dintele etc. nu [indescifrabil, n.n.] deloc Golanii.

Mai bine Frământări.

B.A.R., Coresp., nr. 142 308

[Bornemisa]

După datarea scrisorii ce urmează, „pertractarea” e inutilă, cartea fiind deja tipărită, înlocuirea copertei și a primelor pagini cu foaia de titlu putând provoca bătăi de cap ambelor părți.

Orăștie, 6/19 iunie 1912

Iubite D-le Rebreanu,

Cu ajutorul lui Dumnezeu s-a isprăvit și volumul D-tale. Cu poșta de azi, ți-am trimis un exemplar sub bandă și cred că odată cu scrisoarea aceasta îl vei primi și pe el. Te rog comunică-mi unde să-ți trimit în pachet cele 200 volume și să ți le trimit în pachet de poștă, ori într-o ladă cu trenul de marfa?

Cu desfacerea va rămânea până mai pe toamnă, fiind acum sezonul slab. Cred că-i de prisos să te mai rog să te îngrijești și D-ta de reclamă și de desfacere, fiind aceasta și un interes al D-tale ca volumul să se desfacă.

Și acum ceva despre onorar. N-am putut să ți-l trimit până acum din simplul motiv că n-am avut parale. Am avut cu editarea volumului lui Eftimiu și al D-tale speze foarte mari, așa că nu am de prezent deloc parale disponibile. Te rog foarte mult să nu mă judeci că nu ți-am trimis deci suma ce-ți [datorez]*, dar mi-a fost absolut imposibil. Vei ști și D-ta că editura reclamă speze enorme și mai ales acu vara, când nu e nici sezon la librărie, banii îmi curg foarte anevoios. Acum îți voi trimite restul, cât de repede, deoarece la 1 iulie voi încasa și eu pe abonamente ceva parale și-apoi îți voi da cu siguranță restul ce-l Lectură incertă (aici și în întregul volum, când însoțește o paranteză dreaptă). ai la mine. Până atunci nu pot, să mă tai tot bucățele, că n-am absolut deloc bani. Doar suma întregă ce o am în casă abia face 40-50 coroane.

Cerându-ți scuze, te salut cu toată dragostea și-ți gratulez cel dintâi la frumosul volum: Frământări.

B.A.R., Coresp., nr. 142 309

Al D-tale:

Bornemisa

P.S. M-aş bucura foarte mult dacă mi-ai trimite ceva ptr. revistă. Devenit şomer de la data de 1 mai 1912 —când demisionează de la teatrul craiovean, pentru a-şi urma soţia la Bucureşti —va apela la mai vechi pagini, precum Idilă de la ţară, scrisă în Bănie la 12 martie 1912 (neinclusă ulterior în nici un alt sumar de volum sau periodic din pricina unei lucrări personale cu acelaşi titlu).

Gândurile se întorc nostalgic la locurile lăsate în urmă, după cum de-acasă se aud ecouri îndepărtate. Nu este o întâmplare că, sub proza Cântec de dragoste —retipărită de Rebreanu, cu titlul schimbat, în Cosânzeana (II, nr. 1,6 ian. 1912) -, sora lui, Livia, adaugă poemul Toamna:

„Cad alene frunze moarte
Lângă prispa casei mele
Şi din streşina bătrână
Cad şi stropi acum pe ele.
Vântul toamnei spune tainic
Basm-n limba lui ciudată,
De-un băiat plecat în lume
Şi de-o floare scuturată.”

Trecuseră peste doi ani de la despărţirea din Prislop şi multăşteptata lumină a fratelui cel mare abia părea să se-ntrevadă.

27 apr.-4 mai 2006

DE LA LITERATURĂ LA PUȘCĂRIE

Ca și cum n-ar fi existat o graniță despărțitoare, „intelighenția” ardeleană a făcut adesea tot ce i-a stat în putință pentru a se integra în circuitul valorilor naționale, chiar și atunci când, spre rușinea lor, regătenii n-au prea băgat-o în seamă.

Nevoia de a fi prezentă și „în țară” se vede din lectura următoarelor epistole ce elucidează debutul unui mare scriitor, intrat în lumea cărții pe scara din dos. Ulterior, nici acestuia nu-i făcea plăcere să insiste asupra volumului din Orăștie, dacă avem în vedere că va simți nevoia unei reeditări corectate substanțial, în Bucureștii anului 1916. Naștere grea, pierdută în anonimatul vieții de provincie. Și asta într-o vreme când un alt prozator, Mihail Sadoveanu, debuta la 24 de ani cu patru tomuri: Povestiri, Șoimii, Dureri înăbușite, Crâșma lui Moș Precu —toate apărute în 1904. Scrisorile lui Bornemisa ne dezvăluie, indiscret, istoria unui debut, cu atât mai mult cu cât sunt datate după o lună și, respectiv, două de la apariția cărții:

Orăștie, 6/VII n[ou] 1912

Stimate d-le Rebreanu,

Cu poșta de azi ți-am trimis în 11 colete a 5 kg, franco, 199 ez[emplare] din volumul D-tale. Din ele 45 sânt pe hârtie fină, (adecă 44), 5 exemplare pe hârtie olandeză, iar restul pe hârtia pe care o cunoști. Cu volumul trimis înainte ți-am espediat în total deci 200 exemplare, cât ne-a fost învoiala. Cât pentru desfacerea volumului, o să trimit câteva sute de exemplare în țară, pe la librăriile cu cari am legături. Ceea de ce ar trebui să te îngrijești și D-ta e ca să se scrie despre volum, spunându-se anume în ce editură a apărut.

Tot azi ți-am espediat și onorarul, care s-a redus la lei 125, după ce am detras și spezele de poștă și de ambalaj, ce le-am avut cu volumul, espediindu-l franco.

Salutându-te cu drag, semnez:

B.A.R., Coresp., nr. 142 310

Bornemisa

Încă șomer —dar în așteptarea unei promise angajări la Rampa —Rebreanu va încerca să reia colaborarea cu primul său editor, propunându-i, mai mult de nevoie, să-i tipărească o piesă de teatru, rămasă pe fundul lăzii ostășești cu care venise de la Prislop. Încă de pe atunci, oferind-o spre reprezentare Teatrului Național din București, îi fusese refuzată. Încercarea însă moarte n-are, de unde și răspunsul următor:

Orăștie, 31 VIII n[ou] 1912

Iubite D-le Rebreanu,

Ieri am primit și scrisoarea D-tale și Osânda. La publicarea acesteia referitor, îți voi scrie mai târziu, după ce o voi ceti. Deocamdată nu am vreme, deoarece eu în zilele acestea plec pentru câțiva

vreme la B[uda]pesta.

Din volumul D-tale nu am trimis până acum la ziare, și nici în vânzare nu l-am pus încă, fiind vară și sezonul mort. Prin 15 sept. n[ou] voi trimite tuturor ziarelor cu cari stau în legături de schimb cu reviste. De la noi din Ardeal sânt toate, iar de dincolo: Viitorul, Flacăra, Ramuri, Convorbiri, Țară nouă, Albina și Neamul romfănescj.

Cât privește desfacerea lui, eu voi trimite librărilor: Sfetea, Socec și Alcalay. D-ta ar fi bine să te îngrijești ca în reclama ce i se face volumului să se spună că se află la aceste librării. Depozit general nu am la cine face, deoarece nu voiește să primească niciuna din firmele sus-numite, iar cu altele n-am legătură. Cât privește aportul D-tale cu Facla, îmi convine, dacă mi se acordă garanții de plată. Știi, nu am mare încredere în ziarele de pe-acolo, că se vorbește mult rău în ele. Eu însă m-aș bucura foarte mult dacă mi-ai succede să fac o învoială oarecare cu cineva, ca să-mi desfacă în România editura. Eu voi scrie în zilele acestea și la Facla, să văd ce-mi răspunde. Dacă D-ta ai legături mai intime cu ei, intervină în numele meu și spune-le să-mi facă un ofert oarecare. Eu le-aș acorda la vânzarea generală contra-casă 35%. I-aș da spre desfacere ei volumul D-tale și a lui Eftimiu. Dacă poți, intervină să mi se scrie cât de curând, deoarece tocmai acum aștept răspuns și din alt loc, de la un librar din Turnu Severin.

Al D-tale, cu drag:

B.A.R., Coresp., 142 311

Bornemisa

Mai nimic din nădejdea editorului de a stârni cât de cât un interes în jurul apariției cărții nu se va realiza. O va mărturisi chiar autorul ei, cu un an înainte de a muri, într-o conferință despre geneza romanului Răscoala, ținută la Ateneul Român (26 iun. 1943). Evocându-și debutul editorial, nu se sfiește să precizeze: „Primul meu volum, Frământări, spre disperarea mea, a trecut aproape complet neobservat. Două-trei notițe amabile, strecurate în colțuri de ziare obscure, erau probabil opera editorului” (cf. B.A.R., ms. Rom. 2063). Printre puținii recenzenți, amicii C. Spiru Hasnaș, N. F. Porfiriu și Mihail Sorbul, pe deasupra și cumnat.

Mai inspirat se dovedește actorul Ștefan Braborescu din Craiova, care închină „prietenului L. Rebreanu” următoarea epigramă:

Ai fost profet când Frământări

Volumul tău ți-ai botezat.

Ca să citesc doar... două foi,

Într-adevăr m-am frământat.

Spre dezamăgirea scriitorului, nici reeditarea revăzută a debutului din Orăștie n-avea să facă valurile așteptate, volumul Golanii —apărut în 1916, cu prefața lui Mihail Dragomirescu —rămânând o haltă în perindările lui, în pofida unor povestiri antologice, precum Proștii sau Nevasta. Confrun-